

**ЕТНИЧКИ И ЕТНОКУЛТУРНИ
КОНТАКТИ
У ПАНОНСКО - КАРПАТСКОМ
ПРОСТОРУ**

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ
ЕТНОГРАФСКИ ИНСТИТУТ

ПОСЕБНА ИЗДАЊА
Књига 42

Уредник
Никола Пантелић

Рецензенти
Обрен Благојевић
Драгослав Антонијевић

Примљено на X Седници Одељења друштвених наука САНУ
одржаној 24. децембра 1996. године на основу реферата
дописног члана Драгослава Антонијевића.

Публикација је резултат рада на пројекту
ЕТНОЛОГИЈА СРПСКОГ НАРОДА И СРБИЈЕ, који је
финансиран у целини од стране Министарства за науку и тех-
нологију Републике Србије

UDC 316.347(497+439)(082)

**ЕТНИЧКИ И ЕТНОКУЛТУРНИ
КОНТАКТИ У ПАНОНСКО -
КАРПАТСКОМ ПРОСТОРУ**

Етнографски институт САНУ
Београд 1997.

THE SERBIAN ACADEMY OF SCIENCES AND ARTS
ETHNOGRAPHICAL INSTITUTE

SPECIAL EDITIONS
Volume 42

ETHNIC AND ETHNO-CULTURAL CONTACTS IN THE
PANNONIAN-CARPATHIAN AREA

Секретар уредништва
Марија Ђокић

Технички уредник
Мирослав Нишкановић

Лектор и коректор
Слободанка Марковић

Превод резимеа
Милка Крстовић
Марина Цветковић

ISBN 86-7587-019-1

Тираж 600

Штампа
INTERPRINT - Beograd

S A D R Ź A J

Никола Пантелић: Етнички и етнокултурни контакти у панонско-карпатском простору (уводно излагање)...	7
Nikola Pantelić: Ethnic and Ethno-Cultural Contacts in the Pannonian-Carpathian Area (Introductory Lecture).....	13
Душан Дрљача: Српско/румунско коло у Карпатима и његово даље ширење.....	19
Dušan Drljača, Serbian-Rumanian Kolo Dance in the Carpathians and Its Further Spreading.....	27
Миљана Радовановић: Проблематика социјалне интеграције досељеника средином XX века.....	30
Miljana Radovanović, Social Integration Problems of the Immigrants in the Middle of the 20 th Century.....	34
Мила Босић: Основне одлике обичаја животног циклуса Срба у Војводини.....	35
Mila Bosić: The Main Characteristics of the Life Cycles Customs of the Serbs in Vojvodina.....	59
Десанка Николић: Динарски и панонски елементи у начину живота и култури досељеничког становништва Бачке.....	61
Desanka Nikolić, Dinaric and Panonian Elements in the Way of Life and Culture of The Immigrants of Bačka.....	69
Војан Џикић: Билингвизам, на примеру омладине у источној Бачкој.....	71
Бојан Жикић: Bilingvism in Eastern Bačka, on Youth.....	79
Младена Прелић: Српско-мађарски бракови у Будимпешти и околини.....	81
Mladena Prelić, Serbian-Hungarian Marriages in Budapest and Surrounding Area.....	89

Мирослава Лукић-Крстановић: Причања из живота и легенде Срба у Батањи.....	91
Miroslava Lukić-Krstanović, Tales About the Life of Serbs in Battonya.....	101
Мирјана Павловић: Исто и различито: Срби у Батањи.....	103
Mirjana Pavlović, The Same and Different: The Serbs in Battonya.....	110
Мирослав Нишкановић: "Маџарска гробља" у предањима Подунавља и Посавине.....	111
Miroslav Niškanović, "Mađarska groblja (Hungarian Cemeteries)" in the Tradition of Podunavlje and Posavina...	116
Зорица Ивановић: О забрани брака са афиналним сродницима.....	117
Зорица Ивановић: About Marriage Prohibition With Afinal Relatives.....	134
Зорица Дивац: Припреме за брачни живот у селима североисточне Србије.....	135
Zorica Divac: <i>Preparings for Married Life in the North-Eastern Serbia</i>	142

Мирјана ПАВЛОВИЋ
Етнографски институт САНУ, Београд

УДК 316.72:323.1(497.113)

ИСТО И РАЗЛИЧИТО СРБИ У БАТАЊИ

У раду се разматра схватање и улога традиције у очувању етничности и регулацији међунационалних односа Срба у Батањи из угла самих казивача.

Кључне речи: традиција, етничност, симболи, међуетнички контакти.

Већину становништва Батање, градића у Мађарској провинцији Бекеш чине три етничке/националне групе: Мађари, Срби и Румуни. У тој плуралистичкој средини анализираћемо испољавање симбола заједништва и различитости Српске етничке заједнице с намером да прикажемо међугрупне/међунационалне односе као и успостављање етничких граница на релацији Ми/Они. Проучавања су заснована на посматрању свакодневног и празничког живота с посебним нагласком на схватање традиције и њену улогу у очувању или губљењу српске етничке припадности и то из угла самих казивача.

Проучавања етничких група обично су усмерена на одређивање степена њихове асимилованости или очувања етничког/културног идентитета. Како у науци не постоји усаглашеност о значењу ових термина, не износећи детаљно њихове дефиниције, задржаћемо се само на неким карактеристикама, најважнијим за наша разматрања.

Под успешном асимилацијом најчешће се подразумева утапање мањинске у доминантну групу, дакле њено нестајање као посебног етничког ентитета, док се акултурација дефинише као преузимање туђе културе, али уз задржавање свести о посебности.¹

Увођењем проблема идентитета у етничка проучавања, међутим, нагласак је стављен на субјективну димензију и сим-

---

¹ Т. Shibutani и К. Kwan (ur), *Ethnic stratification, A comparative Approach*, 1965, 470-480, 504-515

болички карактер етничког заједништва, односно на етничке границе. Тако схваћен етнички идентитет је динамичка категорија, па се може развијати, мењати и унапређивати.²

На сличан начин у савременим дефиницијама традиције наглашава се да она није непроменљива, већ представља историјски феномен. Традиција је процес преношења предања и одржавања идеја, вредности, начела, образаца, модела културе са генерације на генерацију.³

Живот Срба у Батањи до другог светског рата наши казивачи у већој мери идеализују приказујући своју заједницу као компактну средину.⁴ Породице су биле чврсте и нису се разилазиле, а друштвени и културни живот у највећој мери одвијао се у оквиру етничке оазе (српски сокак, црква, школа, српски клуб, читаоница и кафана, спортска друштва и тамбурашки оркестри). Тако затворена етничка средина је неговала, чувала и преносила елементе српске традиције строго водећи рачуна да не дође до промена и напуштања посебно оних елемената које је на вредносној скали сматрала најважнијим, а то су у првом реду били културни елементи којима је приписивана улога етничких симбола: језик, вера и низ обичаја. У школи и у породицама говорило се само српским језиком. Поштовани су сви традиционални обичаји. "Није било слободно старе празнике напустити".⁵

Поред тога, српска средина је спречавала и усвајање туђих културних елемената. Једино што се толерисало, па чак на шта се и благонаклоно гледало, је знање мађарског језика. "Како може ја нећу мађарски да говорим, ја нећу мађарски да

---

² М. Павловић, *Појмовно-методолошки оквир проучавања етничког идентитета Срба у Батањи*, ГЕИ САНУ XL, 133-135 и ту наведена литература.

³ *Енциклопедија политичке културе*, Београд 1993, s. v. традиција и Д. Давидовић, *Улога традиције у структурисању културног идентитета Срба-миграната у западноевропским друштвима пријема*, ГЕИ САНУ XLIII, Београд 1994, 101-102 и наведена литература.

⁴ О стереотипизацији и идеологизацији прошлости Срба у Батањи и њиховој улози на релацији Ми/Они видети у: М. Лукић-Крстановић, *Intra and Intergroup relations according to the Battonya serbs' reports (1990-1991)*, Meeting of cultures-conflicts of cultures, Lectures of Vth International Conference on Ethnographic Nationality Research, Bekescsaba - Budapest 1995, 281-285

⁵ Сви примери у раду изнети су на основу теренских истраживања спроведених заједно са М. Лукић-Крстановић у Батањи у току 1990. и 1991. године.

учим, јер ја сам Србин, а у Мађарској хоћу да живим. У ту државу што живим држим да треба научити језик". Његова употреба, међутим, била је строго забрањена у кући и у Српској школи. "Код мог оца у кући није се смео проговорити мађарски". "Ако смо у школи говорили мађарски учитељ би нам одмах ударио шамар".

Етничке границе су биле дубоке, стабилне и тешко их је било прекорачити. Свака етничка група имала је своје институције. Односи међу њима били су добри, али површни. Ретко су се посећивали, али су се на улици љубазно поздрављали и застајали у разговору. На дубље везе, међутим, није се благонаклоно гледало, посебно на склапање мешовитих бракова који су стога у то време били права реткост. Та строга ограничења углавном су се односила на контакте Срба и Мађара. По нашим казивачима те две етничке групе биле су у потпуности одвојене и живеле су паралелно једна поред друге. Међунационални односи заоштравали су се у периодима криза, посебно за време Хортијеве⁶ владе. "Тада су мрзели Србе; Тада су Мађари мало тероризирали Србе" или "Срби нису српски престали говорити, али је требало да се чувају шта раде". Али чак и тада лошије односе наши казивачи најчешће приписују власти, а не мештанима друге етничке припадности.

Истовремено етничке границе између Срба и Румуна много лакше су се прелазиле. Срби и Румуни су одржавали пријатељске везе, а њихове породице су се посећивале. "Румуни су долазили на нашу игру, а ми смо у Румунској кафани имали наш сто". Флексибилност граница омогућила је у првом реду иста верска припадност. "Румуни су око сто година служили службу у нашој цркви." Чак ни мешовити брак између Срба и Румуна није био забрањен. "Са Румунима је одувек било мешања; то је исто".

Иако наши казивачи истичу да је српска етничка група била компактна и да су сви њени чланови били исто одани традицији која их је уједно потпуно разликовала од других посебно Мађара, у њиховим приповедањима, али ређе и из другог плана, избијају и разлике међу Србима у Батањи. Оне, међутим, нису етничке, већ социјално-економске природе. "У Батањи богати су се дружили с богатима, а сиромашни са сиромашнима. Ја да станем у разговор са оцем Тереске Видицки,

---

⁶ Миклош Хорти регент краљевине Мађарске од 1920. до 1940. године.

па то није било могуће". Поред тога, сиромашни Румуни дружили су се са сиромашним Србима, а богати с богатим. Међу богатим Србима било је, мада ретко, и породица које су одржавале блиске везе и са Мађарима: "Када смо били свечари на св. Јована било је и Мађара. Мој отац је знао да живи с њима и долазили су. Долазили су и када смо клали". За исте слојеве различитих етничких група етничке границе су, мада ретко, биле флексибилније.

Дакле у очима наших казивача заједница батањских Срба све до другог светског рата у *етничком* смислу обележена је као међусобно *исто* и *различито* у односу на друге, посебно Мађаре, док је у *социјално-економском* смислу српска заједница представљена као међусобно различито, па чак и исто са одговарајућим слојевима других етничких заједница. Већ тад је поред традиције, и друштвена моћ утицала на формирање етничких граница.⁷

Данашњицу, међутим, наши казивачи приказују у сасвим другим бојама. Стицајем различитих друштвено-историјских околности Срби у Батањи сада представљају изразито малобројну групу чије су обичаје, ставове и вредности захватиле корените промене.

Српски језик се и даље сматра најважнијим обележјем њиховог идентитета које по сваку цену треба одржати. "Ми у кући говоримо само српски и кера нам зна српски". Ипак уз све уложене напоре можемо констатовати да се он све више повлачи из употребе. У Српској школи чешће се говори мађарски, на шта посебно старији Срби не гледају благонаклоно. "Некада су биле српске школе, а сада су мађарскосрпске". Исто тако и у српским породицама он више није једино средство комуникације. "Моја ћерка се помађарила, у кући говоре мађарски и дете јој ни незна наш језик, иако је удата за Србина". Многи припадници млађе генерације стога не знају српски језик, а често и одбијају да га говоре или уче. "Моја унучад неће да говори српски, унук ме пита: "Деда како то говориш?". Чак и у старијим генерацијама, данас се јављају особе

---

⁷ Опширније о различитим факторима који утичу на очување етничког идентитета видети у: М. Pavlović, *Ethnicity factors among the Battonya Serbs*, Meeting of cultures-conflicts of cultures, Lectures of Vth International Conference on Ethnographic Nationality Research, Bekescsaba - Budapest 1995, 316-321

које се лакше изражавају на мађарском или реченице започињу на српском, а затим неосетно прелазе на мађарски језик.

Али борба за очување матерњег језика не значи одбацавање мађарског. Напротив и даље се високо цени билингвизам. "Кад сретнем Румуна поздравим га на румунском, а Мађара на мађарском". Забележили смо и мишљење да у мешовитим срединама треба обавезно учити језике свих етничких група.

Процес атеизације у мађарском друштву после другог светског рата захватио је и српску заједницу. Најдубље промене јављају се у обичајној пракси како оној везаној за критичне моменте у животу појединца (рођење, свадба, смрт), тако и оној везаној за поједине празнике (Слава, Божић, Ускрс). Прво нестају црквени елементи, затим долази до сажимања обичаја, скраћивања времена прослављања (славе и свадбе се одржавају само један дан), изостављају се поједини обредни реквизити, (на слави нема колача или свеће, а на Божић чеснице или положајника), па се чак поједини обичаји потпуно напуштају. "Раније се више славило, сада само за славу, Божић или Ускрс буде бољи ручак и свећа"; "Слава је као сви остали дани, не идем у цркву и понекад прве наредне суботе направим бољи ручак" или "Божић мало више славим, а за Ускрс носим фарбана јаја на гробље". Исто тако црквених венчања готово да није ни било, а крштења су обављана тајно, понекад и ноћу. Већина венчања и данас је у општини и уједначена су за све етничке групе. Много више традиционалних елемената јавља се на сахранама, посебно старијих људи, док бабине представљају мешавину традиционалних и нових обичаја.

У истом периоду нагло расте број мешовитих бракова између Срба и Мађара што је довело и до промене односа према њима. Већина посебно млађих казивача више их не сматра негативном појавом, наглашавајући да различита етничка припадност не утиче на успешност брака. Осим тога, мешовити бракови су и разлог што се код Срба у Батањи јављају нови обичаји непознати њиховој традицији. Ипак треба нагласити да у почетку нису усвајани традиционални обичаји других етничких група, већ много чешће елементи настали под утицајем атеизације као и они масовне културе. Такве промене, пак, нису указивале на етничку припадност. Осим тога, нови елементи били су много чешћи у јавном животу док је породични живот дуже одолевао променама. У каснијим фазама, међутим, долази и до усвајања туђих традиционалних обичаја.

"Испрва се имендан није славио, а од када смо се помешали с Мађарима ми славио; Преузели смо од Мађара Дан мртвих, јер је леп обичај".

Према коренитим променама традиције припадници етничке заједнице који су јој оданији врло су нетолерантни, а то су обично старије генерације. Они нарочито замерају напуштање језика, цркве и обичаја, посебно млађима који традицију треба да наставе. "Батањски Срби то је ужас, тако не маре и неће". "Срби се нигде не држе." или "Док смо још ми стари у месту живеће српство, а да ли ће и шта они запамтити не знам".

Ипак и неки старији казивачи су свесни да је до промене и напуштања традиције дошло већ у њиховим генерацијама. "Кад човек не зна да је то тако важно, нисмо се ни досетили да питамо. А сада у селу више немамо кога. Када у младости нисмо распитали бадава се жалимо и кајемо, све касно". Осим тога, под утицајима последњих друштвених промена у Мађарској, и код припадника средње и млађе генерације батањских Срба јавља се повратак традицији, обичајима, а посебно цркви. Иконе се скидају са тавана, а један шездесетогодишњак наглашава да је први пут ушао у цркву на Ускрс 1990. године. Исто тако сви батањски Срби посебну пажњу поклањају прослави црквене славе, која постаје важан догађај и за припаднике других етничких група у месту. Оснивају се тамбурашки оркестри, организују се кампови школских фолклорних група и низ других манифестација. Тако данас посебно млађе генерације редесфинисањем традиције успостављају свој систем вредности и издвајају оне елементе који највише одговарају њиховим потребама и савременом тренутку, а и даље означавају заједништво и посебност групе.

Дакле, за разлику од предратног периода, Српска заједница у Батањи у свести њених чланова данас у *етничком* смислу није компактна средина, а основни критеријум разграничења је оданост традицији. Тако старије генерације Србе деле: на Србе који се "држе" и Србе који су се "испустили", "помађарили", асимилovali, док их млађи виде као "застареле" и "савремене" Србе који се мобилније и лакше прилагођавају променама. *Социо-економски* положај, пак, више се не сматра фактором разграничења у етничком смислу.

Дубоке послератне промене, посебно вишенационалне породице и мешовите школа, утицале су и на схватање и интерпретацију међуетничких контаката. Етничке границе данас су

много флексибилније. Према другим етничким групама изражава се толерантнији став, а покушавају се пронаћи и модели заједништва. "На њиове празнике не радимо, дамо част". Мађарске и српске породице данас се много чешће друже и посећују, чак и на празнике. "Сада већ када смо се толико помешали и Мађари знају када нам је имендан и слава па дођу без да их зовеш". Заједништво са Румунима и даље је врло дубоко.

Ипак као предратне тако су и послератне кризе утицале на међуетничке контакте. Наши казивачи виде неке сличности између Хортијевог времена и промене политичког уређења у Мађарској непосредно после рата. "Када су комунисти дошли на власт похапсили су све угледније Србе; Када су српски празници мало смо се склањали" или "После рата славе су биле скромније него раније, били смо тиш". Ипак и тада се заостренији став, приписивао власти, а не мештанима, уз нагласак да се однос према Србима није разликовао од онога према Румунима и Мађарима.

Осим тога, јачање свести о угрожености ове заједнице од асимилације донекле је изменило и однос према Румунима. Они се више не доживљавају као исто. Чак се сматра да су Румуни мање захваћени асимилацијом: "Румуни се боље држе и умеју више да покажу, него ми Срби." Али се ипак још увек истиче да и породице које су румунизоване одржавају везе са српском заједницом, а посебно се наглашава да се српски језик најчешће сачувао.

Срби у Батањи сматрају да су данас много толерантнији него раније, па такав однос очекују и од припадника других етничких група, посебно од Мађара. "Раније није било преузимања, а сад је само једносмерно". "Могли би Мађари нешто од нас узети, кад смо већ ми од њих толико прихватили". Осим тога, став према другима данас није само уопштен, већ се уз етничке стереотипе, посебно негативне наводе и конкретни примери. "Има у комшилуку једна српска породица и ми када се сретнемо само српски говоримо, а комшија Мађар када то чује каже: "Само мађарски да и ми други разумемо". Ја му одговорим "Научи српски, од када станујеш овде са Србима, како смо ми мађарски научили. Али нису сви такви. То највише смета таквима који нису учени, који нису писмени. Ко је мало више озбиљнији тиме не смета" или "Наш зет 6 година слуша и дан и ноћ српску реч, и неће да проговори. Када сину говори о нама каже мама и деда, и то је једино што

хоће да каже на српском, али и то каже так некако да вуче на мађарски".

Дакле, корените промене у традиционалној култури Срба у Батањи, као и нов однос чланова заједнице према њој довели су до унутаргрупне поделе на етничкој основи, али и до флексибилнијих међуетничких односа. Срби у Батањи се више не опредељују или за исто или за различито; за очување етничности или за асимилацију. Напротив, они данас желе да истовремено буду **и исто и различито**; да очувају етничке ознаке и да се адаптирају, али у различитим сферама живота и на начин како то највише одговара групи и тренутку у којем живи.

Mirjana PAVLOVIĆ

THE SAME AND DIFFERENT: THE SERBS IN BATTONYA

This work is the analysis of expressing the symbols of mutuality and differences of a nationality in several centuries stay in ethnically foreign environment of the neighbouring country. All the studies are based on observations of both everyday and holiday life of the Serbs in Battonya.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, - Београд

316.347 (497+439)(082)

ЕТНИЧКИ и етнокултурни контакти у панонско-карпатском простору / [уредник Никола Пантелић], - Београд : Етнографски институт САНУ, 1997 (Београд : Интерпринт). - 142 стр. ; см 21. - (Посебна издања) / Српска академија наука и уметности, Етнографски институт ; књ. 42)

Тираж 600. - Белешке уз текст

Библиографија уз поједине радове. -
Summaries

ISBN 86-7587-019-1

1. Пантелић, Никола

39(497+439)(082)

а) Етнички односи - Панонско-карпатска област - Зборници

б) Етнологија - Панонско-карпатска област - Зборници

ID=52722444
